

сформульованих професором І.Я. Фрояновим та його послідовниками, поєднуючи цивілізаційний та формаційний методологічні прийоми. Саме в такому поєднанні представник шлоли І.Я. Фроянова (під редакцією якого і видана монографія) вбачає основну перспективу подальшого наукового пошуку.

Рецензована робота безумовно представляє наукових інтерес як з точки зору фактологічного матеріалу, який міститься в ній, так і методологічних підходів, використаних при її написанні. Не зважаючи на свою академічність, монографія написана досить простим, зрозумілим стилем, що значно розширює коло її потенційних читачів.

SUMMARY

The reviewed book of Aleksander Maiorow is devoted to the problems of social-political relationships in Southern-Western Rus' in the XI – beginning of the XIII century. In the book special attention is paid to the process of foundation of urban communities, struggle for independence from Kyiv, particularities of political development, inter-community contradictions and conflicts.

І.І. Лиман

ГОЛУБ А. І. “ПЕРЕДУСІМ БУТИ УКРАЇНЦЯМИ ... ” (МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ): НАУКОВА МОНОГРАФІЯ. – ДНІПРОПЕТРОВСЬК, 2003. – 352 С.

У сучасній Україні, яка все ще переживає перехідний період від тоталітаризму до демократії, оптимальний варіант розвитку держави у значній мірі залежить від темпів структуризації суспільства. Важливий крок у цьому напрямку зроблено у березні – квітні 2004р., коли Верховна Рада схвалила Закони про вибори як вищого органу законодавчої влади, так органів місцевого самоврядування на пропорційній основі. Це істотно посилює роль політичних партій, відкриває шлях до перетворення їх у авторитетну суспільно-політичну силу, здатну, сподіваємося гарантувати побудову громадянського суспільства.

На такому тлі особливої ваги набувають наукові дослідження, які акумулюють позитивний досвід партійного будівництва в Україні. Розробка проблеми лише починається, бо мова може йти лише про досвід, набутий у свій час національними партіями. Тисячі апологетичних робіт з історії КПРС та КПУ, зрозуміло, аж ніяк не можуть прислужитися у справі державотворення в Україні.

Рецензована книга – перша ластівка у цьому ряду. Принаймні нам невідомі роботи, у яких би аналізувалася діяльність тієї чи іншої української національної партії протягом піввікової її історії.

А. Голуб починає монографію політологічним нарисом, у якому розглядає процес становлення українських партій у 90-х роках ХХ ст. і перші роки ХХІ ст. Автор прихильник соціалістичного шляху розвитку в його сучасному європейському розумінні і вважає, що побудована на доктрині “демократичного соціалізму” соціал-демократична ідеологія найбільш прийнятна для України й ставши прапором центристських сил здатна нейтралізувати загрозу дестабілізації суспільства. Правда, небезпеку такої дестабілізації він вбачає у комуністичному та націоналістичному фундаменталізмі. На наш погляд, загроза комуністичного реваншу зберігалася хіба що у першій половині 90-х років. І навіть тоді повернення у “світле” минуле було малоймовірним. Що ж до націоналістичного фундаменталізму, то в силу слабкості праворадикальних партій та організацій він ніколи у сучасній Україні не був реальною альтернативою діючій владі. Хіба що автор фундаменталістами вважає національно-патріотичні державницькі сили.

А от загроза приватизації України фінансово-промисловими й політико-посередницькими угрупованнями зростає з кожним роком. Та, власне, й А. Голуб це визнає. Йому відома ціна

“кишенькових” партій, що виконують функцію політико-ідеологічного “даху” того чи іншого клану. Не випадково носієм соціал-демократичної ідеї в Україні автор вважає невелику СДПУ і відмовляє у цьому праві її широко рекламованій “сестрі”.

У будь-якому випадку можна погодитися з тим, що життєздатність і привабливість соціал-демократичної ідеї робить актуальним вивчення історичного минулого партії, яка репрезентувала її в Україні ще сто років тому. При цьому з огляду на сучасну глобалізацію, стрімку інтернаціоналізацію міждержавних стосунків особливий інтерес викликає проблема, яка розглядається в монографії: становлення і розвиток взаємин вітчизняної соціал-демократії з міжнародною.

В окремий розділ автор виносить питання методології дослідження, аналіз історіографії та джерел з проблеми. Не зупиняємося на використаному А. Голубом методологічному інструментарії. Він традиційний, такий, що дозволяє відтворити історію об’єктивно. Приваблює ґрунтовний історіографічний аналіз, який автор розпочинає з публікацій ще перших років ХХ ст. У монографії виділяються періоди як успіхів в дослідженні проблеми, так і замовчування її чи навіть фальсифікації. Автор вказує, що по-справжньому науково і систематично тему вивчали у 20-і роки. Надалі на десятиріччя утвердилася доба досліджень в дусі, за влучним висловом А. Голуба, запеклого сталінізму. Певні зрушення відбулися після ХХ з’їзду КПРС. Але вони стосувалися лише введення в обіг нових джерел. УСДРП продовжували називати партію буржуазно-націоналістичною, яка ніби-то прагнула до встановлення в Україні влади національної буржуазії.

У кожному з історіографічних періодів автор виділяє ключові постаті дослідників (О. Гермайзе в 20-і рр., П. Феденка в еміграції у 30-50-і, І. Кураса в 70-80-і). Позитивно оцінюючи доробок перших двох, А. Голуб, на наш погляд, занадто суворий щодо І. Кураса, про якого пише з глузливою іронією. Хай кине камінь той хто без гріха. В силу відомих причин безгрішних серед радянських дослідників, що вивчали політичну історію України ХХ ст., не було і не могло бути. Тим більше, що автор визнає – коли це стало можливим, І. Курас суттєво переглянув свої погляди.

А. Голуб зупиняється також на безумовних досягненнях істориків-емігрантів, над якими не висів дамоклів меч ідеологічної цензури, та їхніх західноєвропейських і американських колег. Але й відзначає, що рівень їхніх досліджень суттєво понижувала проблема джерел, що концентрувалися головним чином в СРСР.

Історики плідно скористалися реальною можливістю досліджувати “заборонені” теми, котра з’явилася починаючи з кінця 80-х рр. Показуючи успіхи сучасної історіографії автор все ж констатує, що проблема, яка вивчається, і досі не викреслена з переліку “білих плям”.

У монографії знаходимо детальний аналіз джерел дослідження. Джерельна база, на якій будувалася робота, справляє враження. Зауважимо лише, що до неї не завадило б включити і документи з архівосховищ колишньої метрополії Росії. Їх відсутність іноді позначається.

Західноєвропейський слід в історії національної соціал-демократії простежується з часу її появи на політичній карті України. Автор наголошує на цьому, коли дає ретроспективу соціалістичного руху від громадівців до формування перших політичних партій спочатку на заході України, а згодом і у Наддніпрянщині. Водночас в монографії підкреслюється, що відтоді як М. Драгоманов разом з іншими політемігрантами налагодив за кордоном видання вільної преси на українському ґрунті прищеплювався не ортодоксальний марксизм, а західноєвропейський реформаторський соціалізм.

Процес щеплення закінчився прийняттям на II з’їзді УСДРП партійної програми, при підготовці якої за взірць було взято Ерфуртську програму СДПН. У книзі зазначається „Перейменування РУП на УСДРП, а головне – прийняття нею програми стало рішучим кроком на шляху зближення української соціал-демократії з міжнародною” [С. 68].

Автор визначає головні напрямки зв’язків з однодумцями у Європі. Це перш за все ознайомлення з працями корифеїв європейської соціалістичної думки. Ідеї теоретиків робітничого і соціалістичного руху пропагувалися у друкованих органах РУП, а далі УСДРП. З посиланням на архівні джерела та доповідь РУП Амстердамському конгресу МСБ А. Голуб

наводить узагальнюючі дані про видання за кордоном, ввезення і поширення в Україні відповідної літератури.

Зауважимо при цьому, що судячи з назв робіт (між іншим більшість російською мовою), в Україну у значній мірі надходили ті ж видання, що поширювалися також РСДРП та ПСР. Тобто, у даному випадку різниця між тим, що пропанували українцям з одного боку РУП-УСДРП, з іншого – загальноросійські соціалістичні партії, не така вже й суттєва.

У книзі детально розглядається участь українських соціал-демократів у роботі конгресів II Інтернаціоналу. Конгреси надавали рідкісна можливість ознайомити європейських соціалістів з діяльністю їхніх українських колег і останні наданий шанс використовували сповна. Учасники конгресів отримували ґрунтовні звіти (доповіді) українських делегацій.

Автор неодноразово підкреслює значення для партії її роботи у “близькому зарубіжжі”. Мова йде про Прикарпаття як важливий центр політичної еміграції з підросійської України. З монографії дізнаємося, що ще на початку минулого століття Галичина і Буковина стали ареною діяльності РУП. У Львові і Чернівцях працювали члени її Закордонного комітету. Там була партійна друкарня, видавався щомісячник “Гасло”. Після першої російської революції Львів відіграв помітну роль у збереженні як української соціал-демократії, так і її міжнародних зв’язків. Там у 1909р. пройшла вкрай важлива партійна нарада, а 1910р. видавався щомісячник “Наш голос”. Це видання друкувало матеріали, у яких узагальнювався досвід західноєвропейських соціалістів, вмішувало огляди найновіших праць відомих діячів соціалістичного руху, рецензувало їх. А. Голуб аналізує відповідні публікації часопису.

Таким чином, міжнародні зв’язки української соціал-демократії, що встановлювалися нею на початку XX ст., висвітлені у монографії доволі повно і всебічно. За винятком невеликого “але”. У книзі практично не згадується українська політична еміграція в країнах Західної Європи. Висвітлюється лише один епізод її міжнародної діяльності (В. Степанківський у Лондоні). Між тим еміграція становила помітне явище. Серед політемігрантів з Російської імперії переважали члени або симпатичні загальноросійських партій. Проте були й такі, хто пов’язував себе й своє майбутнє з українським національним рухом. Вони мали власні осередки. І не завадило б показати їхню роль у встановленні зв’язків з міжнародною соціал-демократією.

В еміграції готувалися партійні кадри, які не лише вивчали теоретичні праці місцевих соціалістів, а й знайомилися з практичною діяльністю західноєвропейських однодумців, брали участь у спільних з ними революційних акціях. Досліджуючи проблеми російської соціалістичної еміграції автор рецензії неодноразово наштовхувався на відповідні матеріали. Зокрема, вони є у Державному архіві Російської федерації. Шкода також, що у книзі не знаходимо жодних даних про особисті контакти конкретних діячів УСДРП з їхніми європейськими товаришами. Якщо таких контактів взагалі не було, на це варто вказати.

В окремому розділі розглядається міжнародна діяльність українських соціал-демократів 1914-1920 рр. Як видно з монографії, вони не залишилися осторонь бурхливих теоретичних дискусій, що від початку світової війни розгорнулися навколо питань визначення майбутнього Європи і європейського соціалістичного руху. А. Голуб зупиняється на діяльності СВУ, її осередків у Константинополі, Софії, Відні. Але найбільшу увагу приділяє центристам, які гуртувалися навколо часопису “Боротьба”. Автор детально розповідає про активну роботу в міжнародному русі Л. Юркевича.

У 1917р. відроджена УСДРП здавалося не мала часу для відволікання на європейські події. Але її керівництво знаходило все ж для цього можливість. А. Голуб показує підтримку УСДРП ідеї проведення конференції соціалістів у Стокгольмі, викладає зміст спрямованих на підготовку загального миру рішень її IV з’їзду.

Міжнародні зв’язки українських соціал-демократів ще більше ускладнила війна з радянською Росією. Прямі контакти остаточно обірвалися. Але в Україні знали про негативне ставлення до більшовиків і їхньої політики щодо УНР соціал-демократичних авторитетів Європи. Цьому сприяли публікації “Робітничої газети”, інших соціалістичних видань. У

різноманітних аудиторіях читалися лекції, проводилися бесіди про міжнародний соціалістичний рух. Автор наводить низку відповідних прикладів.

Монографія містить дані про спроби прорвати ізоляцію від міжнародного соціалістичного руху і за часів П. Скоропадського на Директорії. На жаль, спроби були однобічними. Хоча А. Голуб не акцентує на цьому увагу, зазначимо – монографія переконливо свідчить, що лідерів європейського соціалізму мало обходили проблеми, як українських соціалістів, так і України у цілому.

І все ж настійні нагадування української сторони дали деякі результати. У роботі міжнародної соціалістичної конференції у Люцерні (серпень 1919р.) взяли участь чотири українських соціалісти. Вони були вельми активними і добилися прийняття резолюції, що визнавала самостійність України. Люцернська конференція, вказує автор, відкрила можливість для встановлення неформальних дружніх зв'язків.

Однак чергове різке загострення політичної ситуації в Україні у кінці 1919 –на початку 1920рр. знову зробило неможливою активну міжнародну діяльність і вона відновилась вже після падіння УНР і вимушеної еміграції.

Першим рокам діяльності УСДРП в еміграції А. Голуб присвячує окремий розділ. Він характеризує головні центри української еміграції 20-30-х рр. показує процес відновлення зв'язків з європейським соціалістичним рухом. Автор підкреслює складність цього процесу в умовах розмаїття течій в середовищі європейських соціалістів з одного боку, спровокованої поразкою визвольних змагань серйозною кризою в самій УСДРП – з іншого.

Активно вивчалися теоретичні новації. Наголос робили на тих з них, які могли принести найбільшу користь у боротьбі за національне і соціальне визволення українців. Чималу увагу приділено автором аналізу діяльності Закордонної групи УСДРП та інших емігрантських соціал-демократичних груп. Утворення у 1923р. Закордонної делегації УСДРП сприяло подоланню розбіжностей у партії і відразу ж позначилося на її міжнародних зв'язках. А. Голуб розповідає про участь соціал-демократів у міжнародних кампаніях солідарності з голодуючими в Україні, про поширення серед європейського загалу виданих німецькою мовою книг П. Феденка і І. Мазепи та співпрацю з іншими партіями у розробці окремих документів майбутнього всесвітнього форуму соціалістів.

А. Голуб акцентує увагу на участі УСДРП у роботі Гамбурзького конгресу, який утворив Робітничий Соціалістичний Інтернаціонал. Партія отримала постійне представництво на його конгресах і у Виконкомі.

Знайшовши місце серед європейських прихильників демократичного соціалізму, УСДРП протягом наступних років ефективно співпрацювала із спорідненими партіями. Автор відтворює історію її відповідної діяльності у драматичні 30-і роки. Під натиском фашизму у 1940р. припинив існування РСІ, а дещо раніше оголосили про самоліквідацію і знекровлені емігрантські організації УСДРП. Її нечисленні діячі після Другої світової війни продовжили боротьбу за національне визволення України вже в інших організаційних структурах. Тим самим завершилася півстолітня доба існування організованої української соціал-демократії. Але залишився набутий нею досвід.

Узагальнені у рецензованій праці уроки міжнародної діяльності УСДРП не підлягають забуттю. Викладом застережень та побажань щодо особливостей використання досвіду УСДРП у сучасній Україні А. Голуб завершує своє панорамне дослідження. Підтримаємо висловлене ним сподівання на продовження подальших досліджень з проблеми й розробку методики їх адаптації до запитів українського політичного життя початку ХХІ ст.

В.М. Мороко